

ГІМН ВІЧНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКА ПОЕТИКА РОНСАРА

Акцентується увага на філософсько-поетичній картині світу у творчості класика французької літератури другої половини XVI ст. П'єра де Ронсара.

Ключові слова: вічність, природа, людина, культура, цивілізація, життя, смерть, смисл життя.

Акцентируется внимание на философско-поэтической картине мира в творчестве классика французской литературы второй половины XVI ст. Пьера де Ронсара.

Ключевые слова: вечность, природа, человек, культура, цивилизация, жизнь, смерть, смысл жизни.

Special attention is paid to the philosophical and poetic picture of the world in the works of Pierre de Ronsard, a classic of French literature of the second half of the 16th century.

Key words: eternity, nature, human being, culture, civilization, life, death, meaning of life.

Предела нет тебе, как не было начала.
Неуязвима, во всем завершена,
Как в бесконечности, в себе
Ты всюду и нигде, ты — миг и вечность разом,
Безмерности твоей постичь не в силах разум.

П. Ронсар

П'єр Ронсар був визнаним вождем творчої співдружності поетів за назвою «Плеяда», яка мала метафоричний ореол — сузір'я. Його поетична творчість відображала досягнення французької духовної культури XVI ст. — перехідної епохи Відродження. Серед усіх представників Плеяди Ронсару найбільшою мірою вдалося вдосконалити жанр, що називається філософською поезією. Людина і світ, дух і речовина, почуття і думка — постійна тематика його поетичної творчості. Ронсару належать дві книги філософських «Гімнів», в яких він намагається зрозуміти місце і роль людини в контексті світогляду космізму. Найбільше філософських роздумів міститься в «Гімні вічності». Розглянемо деякі з них.

Що таке вічність? У філософському смислі — це довгочасність без кінця і без початку, нескінченність часу. В ній прийнято виділяти три часові стани — минулий, теперішній і майбутній. Точно кажучи, для повсякденної свідомості і здорового глузду існує тільки один стан — теперішнє, тобто те, що сприймається людиною «тут» і «зараз». Минулого вже не існує, а майбутнього ще немає. У духовному вимірі минуле певним чином зберігається в пам'яті, споминах, майбутнє ж заявляє про себе в припущеннях про існування чогось у мріях, проєктах, прогнозах і таке інше.

Але діалектичне мислення, геніально розроблене філософами-діалектиками, особливо Гегелем, орієнтує на поглиблене розуміння

реальності. Воно констатує: минулого вже немає, але воно ще є: продовжує існувати в теперішньому вигляді «слідів», «візерунків» на певній часовій «тканині». В наслідку міститься або, за висловом Гегеля, «прихована» причина. У свою чергу, майбутнє існує в теперішньому як потенція, як ще не реалізована можливість. І тут знову-таки не можна не згадати діалектичний й одночасно поетичний образ: у бруньці в згорнутому виді міститься рослина, в зерні — колос.

Вічність як нескінченність часу — одне з основних фундаментальних понять філософії і поезії. Можна без перебільшення стверджувати, що в підсумку і філософія, і поезія — це роздуми людини про себе, про своє життя в часовому вимірі. Ронсар як істинний поет, людина, котра витончено сприймає світ, мислить і відчуває життя в контексті ідеї вічності. Вічність — онтологічний феномен, вона була, є і завжди буде, а світ і людина — лише її скороминучі моменти. Вони породжуються нею, вона ж їх і поглинає відповідно до встановлених нею законів. Вічність непідвладна жодним законам, володіючи свободою волі, — вона сама собі закон і причина, тобто *causa sui*. По суті, для Ронсара Вічність — це креативний фактор, деміург усього існуючого:

На мир она смотреть привыкла свысока,
По прихоти ее сменяются века,
И годы, и часы, но, царственно прекрасна,
Законам собственным богиня неподвластна.

[с. 143]

Поет мислить діалектично, майже як Геракліт, коли говорить про неї як про «вічно юну» сутність. Вічність — нестаріюча, безперервно модифікується, вона — «природи господина», «владичиця богів» і людини. По суті, ронсарівське поняття Вічності багато в чому тотожне поняттю Безодня», яке розробляли середньовічні німецькі філософі-містики, зокрема Я. Беме. Навіть Доля, яка намагається цілковито владарювати над людиною, трепетливо, як «віддана раба», підкоряється Вічності. Світові сили — Ворожнеча, Розлад, Хаос — підвладні Вічності, вона стежить за тим, щоби вони не підкорили собі Доброчинність і Спокій. Природа в пошані у Вічності і в солодкому забутті «спить на грудях» у неї. Поет пише:

И чудом миновал бесславную могилу,
Цветет беспечный мир, все тот же, что вчера...

[с. 147]

Але не в честі у Вічності людина. До людського роду вона не так прихильна, як до його матері — природи. На жаль, життя людини, природи, далеке від того благісного стану, в якому перебуває природа. Звертаючись до Вічності, Ронсар зауважує:

Совсем не о таком мечтали мы наследстве:
Для смертных даже смерть не худшее из бедствий!

[с. 147]

Чому ж людина відсторонена від Вічності? Згідно з біблійською версією, причиною є сама людина, її першорідний гріх, неслухняність Богові. Тому людина, котра створена з праху для вічного життя, скоївши гріх, приречена постійно повертатися до первісного стану.

Несовершенными мы родились на свет,
Из праха вышли мы и вечно будем прахом!
Сиянье божества отвергли мы со страхом
С тех пор, как ослепил нас первородный грех.
[с. 149]

Після акту неслухняності Богові людина стала смертною. Вічність, репрезентантом якої є Бог, не перешкоджає смерті постійно вершити суд над людиною.

Нет Смерти в небесах, где божества живут,
И только здесь, внизу, страшны ее гримасы:
Всех прибирает Смерть — царя и волопаса,
Ее безбожную, поди умиласердь! —
Сохи от скипетра не отличает Смерть.

[с. 149]

Щоб уникнути цілковитого вимирання і не загубитися у Вічності, людина ревно піклується про продовження свого роду, постійно оновлює його, в муках і стражданнях, бідах і клопотах, відроджує себе в нових поколіннях. Йї і залишається тільки одне — надіятися на милість богів як представників безсмертної Вічності.

Не быть тебе, мой друг, счастливым вечно
И вечно молодым,
Мы таем, словно дым,
А жизнь богов светла и бесконечна.

[с. 61]

Вельми актуальним для розмірковуючого поета є питання про життя і смерть. Смерть — тїнь життя — невідступно слідкує за людиною, дрїмає до певного часу, перебуваючи «в засідці». Вона постійно нагадує про змінність буття, тимчасовість людського життя, всього існуючого, що незворотно цепає у Вічності. Людина — ефемерне створіння не тільки порівняно з Вічністю, але навіть з тією частиною природи, яка її оточує протягом життя, наприклад, зі скелями. Поет констатує:

Скалы, на вас не виден след
Трех тысяч улетевших лет,
Все тем же вид ваш остается,
Но юность прочь моя бежит,
И старость мне вослед спешит.
И юный — стариком очнется!

[с. 63]

Ліси, гаї, озера і ручаї — уся природа, перебуваючи в стані кругообігу, відновлюється, повертається на «круги свої». На жаль, людині цього не дано, її життя коротке, односпрямоване, незворотне.

Поток! Волну свою влечешь,
То отведешь, то приведешь,
И замедляя, мчишь куда-то, —
А я несусь все дальше, прочь,
Без остановки день и ночь,
В страну, откуда нет возврата.

[с. 64]

Людина вдається до спроби обдурити смерть, затулитися від неї щитом споживацтва і гедонізму, устремлінням до влади. Люди накопичують багатства, дорогоцінності, гроші, символом яких є золото, вважаючи, що вони врятують їх від тліну, відтермінують смерть. У зв'язку з цим Ронсар з великою долею іронії зазначає:

Ах, если б смерть могли купить
И дни могли продлить мы златом,
Так был бы смысл и жизнь убить
На то, чтоб сделаться богатым...
Но ведь не та у денег стать,
Чтоб нам хоть час, да натянули, —
Так что за толк нагромождать
Подобный хлам в своем бауле?

[с. 75]

Як люди намагаються увічнити себе, до яких пожадливих дій вони вдаються заради збагачення, якою ціною досягається багатство — про це історично правдиво і з поетичною лаконічністю повідомляє читачеві поет:

Пускай бы сдох он, бос и гол,
Кто первый золото нашел,
Из-за него ничто не свято!
Из-за него и мать не мать,
И сын в отца готов стрелять,
И брат войной идет на брата.
Из-за него разлад, раздор,
Из-за него и глад, и мор,
И столько слез неутомимых.
И, что печальнее всего,
Мы и умрем из-за него,
Рабы стяжательниц любимых.

[с. 79]

Ронсар неодноразово нагадує всім нам, що щастя — не в золоті, не в накопичених багатствах. Їх рано чи пізно в людини забирає смерть. Ось ці мудрі строки:

Не держим мы в руке своей
Ни прошлых, ни грядущих дней, —
Земное счастье так неверно!
И завтра станет прахом тот,

Кто королевских ждал щедрот
И пресмыкался лицемерно.
А за порогом вечной тьмы
Питий и яств не просим мы
И забываем погреб винный.
О закромах, где мы давно
Скопили тучное зерно,
Не вспомним ни на миг единый.

[с. 79]

Що ж є важливим для людини, які ті істинні цінності, заради котрих варто жити? Ось одна з рекомендацій Ронсара, що адресована його товаришу:

Нет, лучше книга, мой Жамен,
Чем пустозвонная монета:
Из книг, превозмогая тлен,
Встает вторая жизнь поэта.

[с. 75]

«Друге життя» — це життя, що закарбоване у вищих, істинних цінностях, символом яких є, зокрема, книга. Поки живе рід людський, живі й цінності духу, вони переживають і своїх творців, і царства, і цивілізації. Смысл життя людини — хай і тимчасового створіння стосовно Вічності — у реалізації своєї глибинної сутності, тобто творчої діяльності, яку Ронсар убачає, перш за все, в праці, її складовими є діяльність розуму і практичний досвід. Правда, до поняття практики він безпосередньо не звертається. І середньовіччя воно ще не було філософськи розроблене й осмислене. Поет алегорично говорить про пріоритет практичної, трудової діяльності в соціальному житті в оді, присвяченій людським рукам. Дух творчості, раціонально-креативна діяльність ґрунтуються на розумі — це для Ронсара незаперечно. Але розум сам по собі ще не гарантує статусу людини як царя живої природи, адже без практики, без праці вона безсила перед природою.

Рука як безпосередній орган праці, на думку Ронсара, робить людину володарем земного буття. Можливо поет і перебільшував роль цього органу в культурній творчості, але вдався він до цього не випадково. В епоху середньовіччя схоласти, як відомо, надзвичайно перебільшували роль розуму і недооцінювали цивілізаційне значення експериментальної, практичної діяльності. Ронсар немовби вгадує думки Френсіса Бекона, котрий, критикуючи схоластику за зловживання абстрактно-теоретичною діяльністю, обстоює пріоритет досвіду перед суто теоретичним пізнанням.

Лишь Рук чета с перстами десятью,
Что, как хотим, меняют стать свою,
Царем зверей нас делают, несколько
Не разу, в коем спесь одна, и только,
Хоть он горазд вести пустой позер,

Бессмысленнейший философский спор...
[с. 153]

В оді містяться рядки, котрі є справжнім панегіриком (у доброму розумінні цього слова) людським рукам, а фактично, людині, як творцеві культури, що підносить себе до небачених висот у планетарному масштабі:

Вся мощь — в Руке. Могуча толщъ стены
Работой Рук, и копия прочны,
И плугом стал, в трудах рыхлящим пашни,
Нагретый докрасна чугуна вчерашний.
Рука плетет веревку, холст и сеть,
Долбит челны, на мачте вверх взлететь
Торопит паруса на тросах звонких.
Рука, срастясь с пятеркой прутьев тонких,
Все, все до совершенства довела,
Монархия любого ремесла,
Ума владычица, искусствъ царица,
Ее трудами сонм светил затмится.
Нас сделала владыкой естества
Рука — не ноги и не голова.

[с. 153, 155]

Ронсар закінчує оду такими словами:

Стыжусь, что не пропели мы доселе
Хвалы Рукам, что всюду преуспели.

[с. 155]

Таким чином, поет робить глибокі соціально-філософські узагальнення культури й усього цивілізаційного життя, водночас, відзначаючи і негативні наслідки цивілізації: культ наживи, поклоніння «золотому тільцю», моральний регрес, руйнування природного середовища. Все це викликає в нього негативне ставлення до набираючої сили цивілізації і тих соціальних відносин, що вона створює. Звідси ідилістичні настрої поета, намагання дистанціюватися від цивілізаційних форм життя, протиставити їм світ первісної природи.

Так ненавистны мне деревни, города,
Что ужасаюсь, след увидев человеческий.
Бродя один в лесу, я избегаю встречи;
Люблю заглохший край, где жизни нет следа.
И зверь неистовый и светлая вода,
Деревья, скалы, ключ, журчащий недалече,
Со мной беседуют и внемлют грустной речи:
Они одни поймут печать мою всегда.

[с. 124–125]

Поет любовно сприймає розмаїту палітру багатолікої живої природи:

Храни вас бог, цветные стайки
Влюбленных в пестрые лужайки,
Нарядных, шустрых мотыльков,
И сотни пчелок хлопотливых,
Жужжащих на лугах, на нивах
Среди душистых лепестков.

[с. 69]

Він трепітно звертається до улюблених дерев, кущів:

Так живи, не увядай,
Расцветай, —
Да вовек ни гром небесный,
Ни гроза, ни дождь, ни град
Не сразят
Мой боярышник прелестный

[с. 71]

Освідчення в любові до скромної пташки — жайворонка — також знаходимо на сторінках його поетичної лірики:

Какой поэт в строфе шутливой
Не воспевал тебя, счастливый,
Веселый жаворонок мой?
Ты лучше всех певцов на ветках,
Ты лучше всех, что, сидя в клетках,
Поют и летом, и зимой.

[с. 71]

В кінці життя поет немовби прощається з милими його серцю лугами і гаями.

Пещеры и луга, вам шлю свое посланье,
Вам, рощи темные родной страны моей:
Примите хладный прах под сень своих ветвей,
Меж вас найти приют — одно таю желанье.

[с. 105]

Життя прожите. «Пора оставить дом и дерева в садах», — пише Ронсар [с. 221]. У своїх останніх віршах він констатує:

Я жизнь свою провел, распутывая нить,
Связавшую в одно здоровье и недуги:
Здоровье нынче к вам заглянет на досуге,
А завтра ни за что его не заманить.
Я высох до костей. К порогу тьмы и хлада
Я приближаюсь, глух, изглодан, черен, слаб,
И смерть уже меня не выпустит из лап.
Я страшен сам себе, как выходец из ада.
Поэзия лгала! Душа бы верить рада,
Но не спасут меня ни Феб, ни Эскулап.
Прощай светило дня! Болящий плоти раб,
Иду в ужасный мир всеобщего распада.

[с. 219–221]

Поетично-романтичне сприйняття смерті відрізняється від філософського її розуміння. Безпристрасний, «холодний» розум примущує людину тверезо оцінювати це явище в контексті розуміння установлених природою законів, зокрема закону кругообігу речовини. Усе існуюче має початок і прямує до свого кінця. Речовина лише модифікується, набуваючи різних форм існування. Розуміючи це, Ронсар по-філософському розмірковує:

О прав, стократно прав философ и поэт,
Что к смерти иль к концу все сущее стремится,
Чтоб форму утерять и в новой возродиться.
Где был Темпейский дол, воздвигнется гора,
Завтра ляжет степь, где был вулкан вчера,
И будет злак шуметь на месте волн и пены.
Бессмертно вещество, одни лишь формы тленны.

[с. 141, 143]

Людське тіло, як одне з модифікацій речовини відповідно до космічних законів, розпорошиться у вічності, але життя духу продовжиться в наступних поколіннях. «Ронсар не весь уйдет в могильный мрак, часть лучшая для жизни сохранится», — пише про себе поет [с. 85]. Звертаючись до Музи — богині поетичного натхнення — Ронсар висловлює пророчі думки про долю своєї поетичної спадщини:

Ну, Муза, в путь — ввысь вознеси, к эфиру,
Победный клич, всему поведай миру
Про мой триумф — награду жизни всей,
Дай мне надеть бессмертия порфиру
И лаврами чело мое увей.

[с. 85]

Список літератури

Поэзия Плеяды. Сборник. Сост. И. Ю. Подгаецкая / Поэзия Плеяды. — М. : Радуга, 1984. — 832 с.

Надійшла до редколегії 10.01.2013 р.